

УДК 821.112.2 Д-309

ВИКОРИСТАННЯ СИНТАГМАТИЧНОГО СПОСОБУ ПЕРЕЧЛЕНУВАННЯ В ПРОЦЕСІ ПЕРЕКЛАДУ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ

Кучер З.І., к. філол. н.,
доцент, завідувач кафедри романо-германської філології та перекладу
Черкаський державний технологічний університет

У статті проаналізовано особливості використання прийомів комплексних лексико-граматичних трансформацій, а саме: синтагматичного способу перечленування в процесі перекладу художнього твору. Наводяться мотиви застосування зазначеного прийому, які були визначені в процесі порівняльного аналізу роману швейцарського письменника Ф. Дюрренматта «Суддя і його кат» та українського перекладу цього твору.

Ключові слова: художній переклад, перекладацька трансформація, лексичне розгортання, лексичне згортання, описовий переклад.

В статье проанализированы особенности использования приемов комплексных лексико-грамматических трансформаций, а именно: синтагматического способа членения в процессе перевода художественного произведения. Рассматриваются мотивы использования обозначенного приема, которые были определены в процессе сравнительного анализа романа швейцарского писателя Ф. Дюрренматта «Судья и его палач» и украинского перевода этого произведения.

Ключевые слова: художественный перевод, переводческая трансформация, лексическое развертывание, лексическое свертывание, описательный перевод.

Kucher Z.I. SYNTAGMATIC PARTITIONING IN TRANSLATION OF LITERARY WORKS

The paper deals with the peculiarities of complex lexico-grammatical transformations, in particular syntagmatic partitioning in translation of the literary work. The reasons for the use of the mentioned above technique are substantiated and were outlined in the process of comparative analysis of the novel "Judge and His Hangman" by the Swiss writer Friedrich Dürrenmatt and its Ukrainian translation.

Key words: literary translation, translation transformation, lexical development, descriptive translation.

Постановка проблеми. Початок ХХІ століття відзначився в сучасному вітчизняному перекладознавстві підвищеним інтересом до проблеми художнього перекладу. У центр уваги наукових розвідок потрапляють літературознавчі аспекти художнього перекладу (М. Лановик, 2006 р), актуальні теоретичні концепції й моделі поетичного перекладу (Л. Коломієць, 2011 р.), а також крос-культурні та загальні перекладознавчі проблеми, наприклад, теорія інтерпретації (В. Демецька, 2006 р). Актуальними стають праці, в яких художній переклад розглядається як важливий чинник націєтворення (М. Стріха, 2005 р., Р. Зорівчак, 2007 р.) та культурний феномен (Н. Бевз, 2010 р.). Слід відзначити, що об'єктом наукових досліджень останніх часів стають не лише окремі проблеми художнього перекладу, а й постать самого перекладача як поліфункціонального культурного посередника, діяльність якого розглядається в широкому соціокультурному, політичному, особистісному контексті (М. Іваницька, 2016 р.), а також творчість як невід'ємна складова перекладацької діяльності, яка характеризує як процесуальний, так і продуктивний її аспекти (О. Ребрій, 2012 р.). Не залишається

поза увагою дослідників і вивчення особливостей відтворення ідіостилю письменників у процесі перекладу (Р. Довганчина, 2011 р.) та національно-культурного забарвлення оригінального тексту (М. Бережна, 2009 р).

Отже, актуальність запропонованої статті пов'язана зі станом сучасних вітчизняних досліджень у галузі перекладознавства, що характеризуються значним інтересом до проблеми художнього перекладу як особливого виду перекладацької діяльності, а саме: вивчення способів та прийомів адекватного відтворення оригінального тексту. У цьому зв'язку важливим є дослідження комплексних прийомів перекладацьких трансформацій, які актуалізуються на всіх мовних рівнях і сприяють досягненню відповідного ступеня адекватності й еквівалентності художнього перекладу, який має естетично вплинути на читача.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення особливостей використання комплексних прийомів перекладацьких лексико-граматичних трансформацій, а саме: способу синтагматичного перечленування в процесі перекладу художнього твору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Художній переклад, як відомо, суттєво відрізня-

ється від інших функціонально-стильових перекладів. Безперечно, одним з основних завдань перекладача художнього тексту є збереження індивідуального стилю письменника: системи змістових і формальних лінгвістичних характеристик, властивих творам автора, які роблять унікальним утілений у цих творах авторський спосіб мовного вираження. Але слід зазначити, що для перекладача художнього твору головним стає не лише первинна семантика мовного знака, а й прагматичне значення, а отже, авторська специфіка бачення й відображення світу та концепція оригінального твору.

У процесі художнього перекладу часто виявляється неможливим використання словникових відповідників, що зумовлює застосування трансформаційного перекладу, який полягає в перетворенні формальної структури речення, слова чи словосполучення або ж повній їх заміні для адекватної передачі змісту висловлювання.

Яке відомо, труднощі, які виникають при перекладі художнього твору, спричинені не лише розбіжностями між системою та нормою мови оригіналу й перекладу, а й специфікою самого художнього тексту, індивідуальним авторським стилем та особливостями літературної епохи, у межах якої було написано твір. Отже, перекладач художньої літератури повинен не тільки знати мову оригіналу, досконало володіти рідною мовою, але й мати ґрунтовні знання в галузі літературознавства, окрім цього, володіти високою технікою перекладу, а саме: вміло використовувати різноманітні прийоми перекладацьких трансформацій із метою створення адекватного перекладу.

У вітчизняному перекладознавстві однією з дискусійних проблем на сучасному етапі є визначення поняття «перекладацька трансформація», а також кваліфікація різних перекладацьких прийомів та способів і створення їхньої несуперечливої типології. У науковій літературі наявні численні тлумачення зазначеного терміна й різноманітні спроби класифікації цього явища. З метою визначення перекладацьких трансформацій науковці обирають різні ключові слова, кваліфікуючи їх залежно від своїх наукових поглядів, від розуміння сутності самого процесу перекладу та його моделювання.

У контексті запропонованого дослідження зупинимося на визначенні перекладацької трансформації, запропонованому українськими дослідниками Кияком Т., Науменком А. та Огуєм О., які розглядають перекладацькі трансформації як способи та прийоми перекладу, що допомагають зберегти риси авторського

стилю при адекватному відтворенні змісту оригінального тексту [11, с. 575]. Справедливою є думка вітчизняних науковців [11] про те, що текст у процесі перекладу зазнає як міжмовних заміни (псевдотрансформацій за допомогою формальних і функціональних відповідників), так і певних перекладацьких перетворень (трансформацій), які простежуються на різних мовних рівнях (фонетичному, морфологічному, лексичному, синтаксичному та текстовому).

Беручи до уваги тему запропонованого дослідження (вивчення синтагматичного способу перечленування), аналіз класифікацій перекладацьких трансформацій буде обмежуватися прийомами, що актуалізуються як на лексичному, так і на морфологічному рівнях та набувають характеру комплексних прийомів, оскільки, на думку українських дослідників А. Науменка, Т. Кияка та О. Огуя, зазначений спосіб об'єднує різноманітні феномени, характеризується спільними для них змінами в лінійній площині тексту: розширенням або зменшенням його обсягу [15, с. 583].

На проміжному лексико-синтаксичному підрівні із запровадженням чи вилученням нового слова пов'язані насамперед лексичне згортання та розгортання. Окрім цього, до способу синтагматичного перечленування можна віднести лексичне додавання та вилучення, а також описовий переклад, оскільки ця комплексна лексико-граматична трансформація супроводжується лексичним додаванням та змінами синтаксичної структури речення й побудована за принципом визначення поняття.

До синтагматичного способу перечленування належить заміна синтаксичних конструкцій та типу синтаксичного зв'язку в реченнях. У процесі перекладу може відбуватися заміна складного оригінального речення двома або декількома реченнями мовою перекладу. Заміна простого речення складним зазвичай спричинюється граматичними факторами, а саме: структурними розбіжностями між реченнями мови оригіналу та перекладу. Наслідком такої трансформації є розгортання синтаксичної конструкції.

Окрім цього, може відбуватися заміна двох оригінальних речень одним реченням мовою перекладу, тобто об'єднання, що також призводить до зміни синтаксичної побудови. Заміна двох оригінальних речень одним реченням мовою перекладу зумовлена здебільшого нормативно-стилістичними причинами. Зокрема, вживання складнопідрядних речень більш притаманне німецькій мові, ніж українській. Унаслідок

такої трансформації, як правило, відбувається «згортання» підрядних речень у дієприкметникові, дієприслівникові звороти, а також у віддієслівні іменники з прийменниками.

Розглянемо особливості використання зазначених прийомів синтагматичного способу перелечування на основі порівняльного аналізу роману швейцарського письменника Ф. Дюрренматта «Суддя і його кат» та українського перекладу цього твору.

«Er trat mit der Absicht ans Automobil, den Schlafenden zu wecken, ihn nach Twann zu fahren und im Hotel Bären bei schwarzem Kaffee und einer Mehlsuppe nüchtern werden zu lassen; denn es war zwar verboten, betrunken zu fahren, aber nicht verboten, betrunken in einem Wagen, der am Straßenrande stand, zu schlafen» (1, S. 5).

«І він підійшов до автомобіля з наміром розбудити заснулого. Відвезти його до Тванна, а потім протверезити за допомогою гарячої борошняної зупи та чорної кави в готелі «Берен», бо хоча їздити п'яним за кермом і заборонялося, зате не заборонялося в нетверезому стані сидіти на водійському місці припаркованого на узбіччі автомобіля» (2, с. 19).

У вищенаведеному прикладі в процесі перекладу використано спосіб додавання лексичних одиниць: словосполучення «на водійському місці» з метою уточнення ситуації. Застосування зазначеного прийому вмотивоване попереднім контекстом. Окрім цього, слід говорити про заміну підрядного означального речення «*der am Straßenrande stand*» дієприкметниковим зворотом у мові перекладу: «*припаркованого на узбіччі*». Мотивом застосування заміни синтаксичної конструкції є розбіжність між нормами мови оригіналу та перекладу. Структурні розбіжності між реченнями мови оригіналу та перекладу призводять до розбивки одного складного речення на декілька в українському варіанті.

Заміну синтаксичної конструкції спостерігаємо також у нижченаведеному прикладі, де складнопідрядне означальне речення оригіналу «*der dunkelgraue Mantel, den die Leiche trug*» перекладається за допомогою словосполучення «темно-сірий плащ жертви». Заміна вмотивована прагненням перекладача подолати розбіжності між нормами мови оригіналу та перекладу. Окрім цього, у процесі перекладу цього уривка було вилучено лексичну одиницю «*im Wagen*» з метою зняття надлишкової інформації.

«Im Wagen war nicht viel Blut, und der dunkelgraue Mantel, den die Leiche trug, schien nicht einmal beschmutzt» (1, S. 7).

«Крові було небагато, навіть темно-сірий плащ жертви не поплямився» (2, с. 19).

Використання прийому лексичного розгортання у словосполученні «*als Dorfpolizist*» у нижченаведеному прикладі вмотивоване прагненням подолати розбіжності між нормами мови оригіналу й перекладу за допомогою конструкції, яка характерна для української мови.

«Als Dorfpolizist war ihm ein so blutiger Fall noch nie vorgekommen» (1, S. 9).

«На своїй посаді сільського поліцейського він ще ніколи не стикався з такою кривавою справою» (2, с. 20).

«Der Morgen wurde finster wie der Letzte Tag» (1, S. 10).

«Ранок став темним, як останній день перед кінцем світу» (2, с. 20).

Переклад словосполучення «*der Letzte Tag*» у вищезазначеному прикладі за допомогою прийому лексичного розгортання вмотивований також розбіжностями між нормами мови оригіналу й перекладу.

Chlenin geriet mitten in eine lange Automobilkette, ein Wagen hinter dem anderen, die aus einem unerklärlichen Grunde noch langsamer fuhr, als es in diesem Nebel nötig gewesen wäre, fast ein Leichenzug, wie Clenin unwillkürlich dachte (1, S. 11)

«Кленін потрапив у довгу чергу автомобілів, яка з незрозумілих причин просувалася повільніше, ніж це буває в такому тумані. Він мимохіть подумав, що цей темп нагадує похоронну процесію» (2, с. 20).

У вищенаведеному прикладі спостерігаємо вилучення лексичних одиниць, а саме: словосполучення «*ein Wagen hinter dem anderen*» із метою запобігання повтору та для зняття надлишкової інформації. Окрім цього, складне речення оригінального тексту в процесі перекладу замінюється двома складнопідрядними реченнями.

«In Frankfurt wurde damals über diese Gewalttätigkeit viel gesprochen, und in Bern bewertete man sie, je nach dem Stand der europäischen Politik, zuerst als empörend, dann als verurteilenswert, aber doch noch begreiflich, und endlich sogar als die einzige für einen Schweizer mögliche Haltung; dies aber erst fünfundvierzig» (1, S. 10).

«У Франкфурті тоді багато говорили про цей випадок. А в Берні до цього ставились залежно від актуального стану європейської політики. Спочатку як до жахливої зухвалості. Згодом як до вартого осуду вчинку, який, щоправда, можна до певної міри зрозуміти. І нарешті, як до справжньої, єдино правильної позиції швейцарця» (2, с. 21).

Складне поширене речення в вищенаведеному прикладі розділене в процесі перекладу на декілька простих поширених речень відпо-

відно до норми української мови. Окрім цього, структурний екзотизм «*verurteilungswert*» перекладений з використанням способу описового перекладу («до вартого осуду вчинку») з метою подолання розбіжностей між системою мови оригіналу та перекладу, а німецький дієприкметник «*empörend*» відтворений за допомогою прийому лексичного розгортання: «до жасливої зухвалості».

«Er nahm Blätter mit, einen großen aufgeschwemmten Polizisten, der nie ein Wort sprach, den Bärlach deshalb liebte, und der auch den Wagen führte» (1, S. 11).

«Він узяв із собою Блаттера, високого опецькуватого поліцейського, надзвичайно мовчазного, за що Берлах йому дуже симпатизував. Блаттер був за кермом» (2, с. 22).

У вищенаведеному прикладі продемонстровано використання в процесі перекладу заміни складнопідрядного означального речення «*der nie ein Wort sprach*» простим реченням, що призводить до лексичного згортання. Окрім цього, складне речення оригіналу розподілене на два речення. Мотивом використання зазначених перекладацьких прийомів є прагнення подолати розбіжності між нормою мови оригіналу й перекладу.

Згортання синтаксичної конструкції спостерігаємо й у наступному прикладі внаслідок заміни складносурядного речення «*Wie sie nun warten und es acht Uhr wurde*» простим реченням українською мовою: «Вони прочекали до восьмої». Застосування такого перекладацького прийому також умотивоване необхідністю узгодити переклад із нормами української мови.

«Wie sie nun warten und es acht Uhr wurde, aber nichts geschah, sagte Bärlach, dass es nun Zeit sei, Tschanz zu vernehmen, was er vorhabe» (1, S. 31).

«Вони прочекали до восьмої, але нічого не трапилось, тоді Берлах вирішив допитатися у Чанца, що той планує робити далі». (2, с. 33).

Використання прийому лексичного розгортання внаслідок заміни простого речення «*Der Garten war kahl*» простим поширеним реченням «Сад світив голими гілками дерев» у вищенаведеному прикладі вмотивоване прагненням подолати розбіжності між нормою мови оригіналу та перекладу.

«Der Garten war kahl, und zwischen den Pappeln lagen wie große Tiere die Limousinen» (1, S. 32).

«Сад світив голими гілками дерев, а поміж тополями, неначе великі тварини, лежали лімузини» (2, с. 34).

У процесі перекладу нижченаведеного уривка було застосовано прийом вилучення лексичних одиниць: з метою подолання розбіжностей між нормою мови оригіналу та перекладу було вилучено іменник «*den Wagen*». Окрім цього, для уникнення повтору та зняття надлишкової інформації в тексті перекладу було вилучено особовий займенник «*er*».

«Er hielt jedoch, wo der Feldweg zu Gastmanns Haus abzweige, den Wagen noch einmal an. Er stieg aus und ging langsam zu der Gartentüre und dann der Mauer entlang» (1, S. 38).

«Але в тому місці, де стежка вела від дороги до будинку Гастманна, він ще раз зупинився. Вийшов і повільно рушив до воріт саду, а потім уздовж загорожі». (2, с. 40).

Зміну синтаксичної конструкції спостерігаємо при порівняльному аналізі нижченаведеного уривка з оригінального тексту та його українського перекладу. Німецьке складносурядне речення зі сполучниковим зв'язком, ускладнене поширеним означенням, замінене під час перекладу складнопідрядним означальним реченням із дієприслівниковим зворотом. Використання зазначеного прийому спричинене граматичними факторами: структурними розбіжностями між реченнями мови оригіналу й перекладу.

«Er blieb noch stehen und sah dem verschwindenden Schlusslicht des schnell davonfahrenden Wagens nach» (1, S. 40).

«Він ще трохи постояв, дивлячись услід машині, яка від'їжджала на великій швидкості» (2, с. 42).

Висновки з проведеного дослідження. Отже, здійснивши порівняльний аналіз роману швейцарського письменника Ф. Дюрренматта «Суддя і його кат» та українського перекладу цього твору, ми дійшли висновку, що в процесі перекладу було використано значну кількість таких прийомів синтагматичного перечленування, як лексичне згортання та розгортання, додавання та вилучення лексичних одиниць, описовий переклад, заміна синтаксичних конструкцій, об'єднання та членування речень. Мотивом використання зазначених прийомів, які проявляють себе на лексичному, морфологічному та синтаксичному рівнях, є насамперед прагнення досягти адекватного перекладу, подолавши розбіжності між системами та нормами мови оригіналу й перекладу.

ЛІТЕРАТУРА:

- Бевз Н. Переклад як культурний феномен: герменевтико-комунікативний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спец. 09.00.04 «Філо-

- софська антропологія, філософія культури» / Н. Бевз. – Харків, 2010. – 20 с.
2. Демецька В. Теорія адаптації: крос-культурні та перекладознавчі проблеми : [монографія] / В. Демецька. – Херсон : МП «Норд», 2006. – 378 с.
 3. Зорівчак Р. Український художній переклад як націєтворчий чинник / Р. Зорівчак // Зарубіжна література. – 2007. – Квітень. – С. 1–5.
 4. Іваницька М. Особистість перекладача в українсько-німецьких літературних взаєминах : [монографія] / М. Іваницька. – Чернівці : Книги- XXI, 2015. – 604 с.
 5. Казакова Т. Художественный перевод: в поисках истины / Т. Казакова. – СПб. : Филологический факультет СПбГУ, 2006. – 224 с.
 6. Кияк Т. Перекладознавство (німецько-український напрям) : [підручник для студентів вищ. навч. закл.] / Т. Кияк, А. Науменко, О. Огуй. – Чернівці : Видавничий дім «Букрек», 2014. – 640 с.
 7. Коломієць Л. Концептуально-методологічні засади сучасного українського поетичного перекладу : [монографія] / Л. Коломієць. – К. : Вид.-полігр. центр «Київський університет», 2004. – 522 с.
 8. Лановик М. Проблеми художнього перекладу як предмет літературознавчої рефлексії : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня доктора філол. наук: спец. 10.01.06 «Теорія літератури» / М. Лановик. – К., 2006. – 39 с.
 9. Некряч Т. Через терни до зірок: труднощі перекладу художніх творів : [навчальний посібник для студентів перекладацьких факультетів вищих навчальних закладів] / Т. Некряч, Ю. Чала. – Вінниця : Нова Книга, 2008. – 200 с.
 10. Селиванова Е. Стратегическая программа перевода в аспекте диалогичности / Е. Селиванова // Реальность, язык и сознание: междунар. межвуз. сб. науч. тр. – Тамбов: ТГУ им. Г.Р. Державина, 2005. – Вып. 3. – С. 85–90.
 11. Стріха М. Український художній переклад: між літературою і націєтворенням / М. Стріха. – К. : Факт – Наш час, 2006. – 344 с.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ФАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Dürrenmatt F. Der Richter und sein Henker – Zürich: Diogenes, 1991. – 176 S.
2. Дюрренматт Ф. Суддя і його кат: Повісті, п'єси, романи: Пер. з нім. / Передмова Д. Затонський; Примітки Н. Сняданко. – Харків : Фоліо, 2006. – 623 с.